

SKRIFTSERIE

Nr 1 • 2023

ÅLDERSGAPET I PENSIONEN

– och behovet att studera pensioner och utgifter i alla åldrar

ÅLDERSGAPET I PENSIONEN

- och behovet att studera pensioner och utgifter i alla åldrar

Författare:

Anna Eriksson, sakkunnig pensioner SPF Seniorerna

Tidigare publicerade skrifter från SPF Seniorerna:

- Premiepensionen – hur påverkas den av förskott och efterlevandeskydd? (2021)
- Pensionär söker lån, hur funkar det? (2021)
- Hur påverkas garantipensionen av pensionsuttag före 65 år? (2021)
- Efterlevandeskydd – Finns ett behov hos pensionärer idag och ska det finnas en övre åldersgräns? (2022)
- Olika inkomstslag – Hur fördelar sig seniorers inkomster utöver pension? (2022)
- Vad räcker en vanlig pension till? (2022)

Samtliga skrifter går att ladda ner från www.spfseniorerna.se

Innehåll

1. Inledning	4
2. Bakgrund: Pensioner, åldersgrupper och kompensationsgrader	5
Vanliga pensionsnivåer och pensioner i olika åldersgrupper	5
Sjunkande kompensationsgrader i det nya pensionssystemet	8
3. Förskottsräntan i inkomstpensionen	10
4. Tjänstepensionen: ökad betydelse och olika uttagstider	12
5. Hushållstyper, bostadstyper och andra ålderskillnader	15
6. Studera pensioner vid flera åldrar samt för kohorter över tid	17
Pensionen på längre sikt för individen	17
Inkomster över tid ur kohortperspektiv	19
7. Seniorers utgifter samt vanliga livsförändringar	21
Seniorers inkomster och utgifter	21
Räkneexempel: två seniorer och två olika månadsbudgetar	23
8. Sammanfattning och slutsatser	26
Källor	29
Appendix	30

1. Inledning

Ofta bedöms och studeras pensioner strax efter pensionering – vilket förstås är relevant för att kunna jämföra över tid, för att pensionssparare ska kunna bedöma övergången från arbetsliv till pension och sådana mätningar görs också internationellt. Men det finns en åldersdimension som inte uppmärksammas särskilt mycket, nämligen att individens pension är högre i starten för att sedan successivt bli allt svagare. Vad beror detta på, vilka pensionsdelar och regelverk berörs och hur påverkar andra aspekter som boende och utgifter? Med tanke på åldersdimensionen, uppstår då risker med att mäta pensioner främst under pensionärlivets start

och hur ser kunskapen om seniorers utgifter ut?

Denna rapport inleds med en bakgrund kring vanliga pensionsmått ur ett åldersperspektiv. Därefter följer ett avsnitt om förskottet i inkomstpensionen och ett avsnitt om tjänstepensionen. Olika hushålls- och boendetyper utifrån ålder studeras också. En diskussion följer sedan kring att undersöka pensioner vid olika åldrar och för kohorter. Avslutningsvis studeras hur seniorers utgifter och inkomster ser ut över tid. I slutsatserna diskuteras rapportens resultat och i vilken utsträckning åldersdimensionen i pensionsystemet kan och bör hanteras.

”Det finns en åldersdimension som inte uppmärksammas särskilt mycket, nämligen att individens pension är högre i starten för att sedan successivt bli allt svagare.”

2. Bakgrund: Pensioner, åldersgrupper och kompensationsgrader

Vanliga pensionsnivåer och pensioner i olika åldersgrupper

Vi börjar med att titta på några mått som rör vanliga pensioner för att få en bild av pensionsnivåerna i Sverige. Medelbeloppet före skatt år 2021 för allmän pension, tjänstepension respektive total pension var 13 400, 6 100 kronor respektive 18 500 kronor, och medianen var 13 500, 3 100 kronor respektive 16 600 kronor.¹

I tabell 1 framgår även kvartilerna, som delar in pensionärerna i fyra lika storadelar utifrån inkomstgrupper, för de olika pensionsdelarna.

Tabell 1.

Medelbelopp, median och kvartiler för allmän pension, tjänstepension och total pension, före skatt 2021²

Källa: Pensionsmyndigheten

	Medelbelopp		
	Samtliga	Kvinnor	Män
Allmän pension	13 370	11 939	14 992
Tjänstepension	6 110	4 275	8 149
Total pension	18 462	15 447	21 862

	Första Kvartilen			Median			Tredje Kvartilen		
	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män	Samtliga	Kvinnor	Män
Allmän pension	10 484	9 528	12 649	13 493	11 957	15 577	16 625	14 466	18 213
Tjänstepension	1 700	1 418	2 271	3 142	2 525	4 227	6 398	4 678	9 023
Total pension	12 001	10 807	14 756	16 562	14 388	19 538	21 904	18 540	25 505

1 Medellönen var samma år 37 100 kronor och medianlönen cirka 33 200 kronor. Att medelbeloppet och medianen för allmän pension är likvärdiga indikerar att inkomstspridningen är liten, vilket intjänandetaket i allmän pension bidrar till. Men för total pension är medelbeloppet högre än medianen, det antyder att det finns personer med höga tjänstepensioner som drar upp detta mått (samt låga dito eller ingen alls).

2 I tabell 1 är det värdena för respektive pensionsdel som redovisas, för total pension ingår då även värdena för de som saknar tjänstepension. För enbart allmän pension finns medelvärden för 2023, som för samtliga ökat med 1 500 kronor, för kvinnor med 1 800 kronor och för män med 1 200 kronor. Detta har främst sin orsak i inkomstpensionstillägget från september 2021, höjd garantipension i augusti 2022 och uppräknigen av densamma år 2023 med 8,7 procent.

Gällande vad dessa vanliga pensionsnivåer kan tänkas räcka till har SPF Seniorerna i en tidigare rapport kommit fram till att omkring hälften av landets pensionärer, utifrån deras individuella totala pension, riskerar en ansträngande ekonomisk situation.³

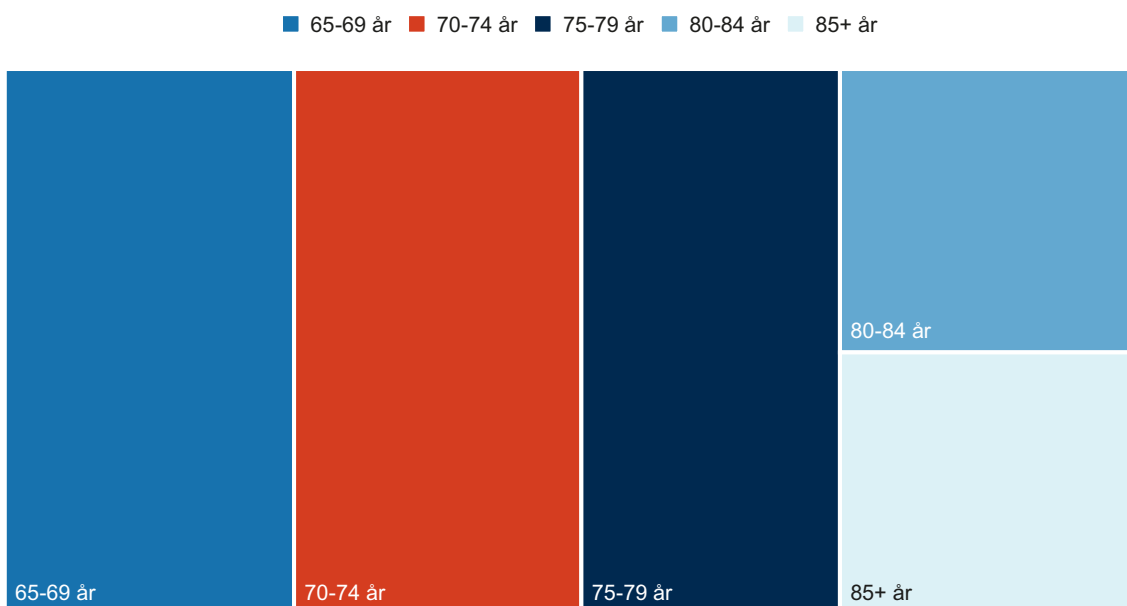
För att få en överblick börjar vi med att titta på hur seniorerna idag fördelar sig efter ålder. De åldersindelningar som ofta finns tillgängliga fördelas i enlighet med diagram 1: åldersgrupperna 65–69, 70–74, 75–79 år samt 80 år och äldre utgör vardera ungefär en fjärdedel av pensionärerna.⁴

Bland personer 65 år och äldre har 98 procent allmän pension och/eller tjänstepension. Det vill säga att man har minst en av dessa pensionsdelar, och omkring tio procent bedöms sakna tjänstepension vid pensionering. Privat pension återfinns bland 27,5 procent av seniorerna och löneinkomster förekommer bland 18,5 procent. Men inkomster från privat pension och arbete är mycket skevt fördelade i gruppen 65 år och äldre, och återfinns i hög grad bland yngre seniorer och bland de med höga inkomster.⁵ Många pensionärer har därmed i regel allmän pension och tjänstepension enbart.

Diagram 1.

Åldersgrupper som andelar av folkmängden 65 år och äldre, 2021

Källa: SCB

- 3 Detta baserades på såväl grundskydds nivåerna (inkomstgräns för möjlighet till bostadstillägg och antal med garantipension) samt när vanliga pensionsnivåer jämfördes med en stram månadsbudget. Med enbart allmän pension skulle tre av fyra seniorer få det tufft med basbudgeten. Med en något mer generös budget skulle bara en fjärdedel av pensionärerna få sin totala pension att räcka. Se SPF Seniorerna, Skrift nr 3 2022.
- 4 I diagram 1 består gruppen 80 år och äldre av 80–84 år med 13,7 procent och 85 år och äldre med 12,7 procent. Beroende på datakälla finns ibland även indelningar som 85–89 år, 85+, 90–94 år, 90+ och 95+ år.
- 5 När gruppen 65-69 år och gruppen med årsinkomster på 400 000 kronor och högre slås samman återfinns 93,5 procent av lönesumman bland alla seniorer och 68 procent av privat pension där. Åldersgruppen 75-79 år förefaller vara mer representativ när det gäller pensionärers olika inkomstslag och inkomstnivå. För att undvika en snedvriden bild av seniorers inkomster bör därför vanliga inkomster (allmän pension och tjänstepension) i pensionsdebatten hållas isär från mindre vanliga inkomster då de senare är mycket ojämnt fördelade. Mer detaljer finns i SPF Seniorernas Skrift nr 2 2022.

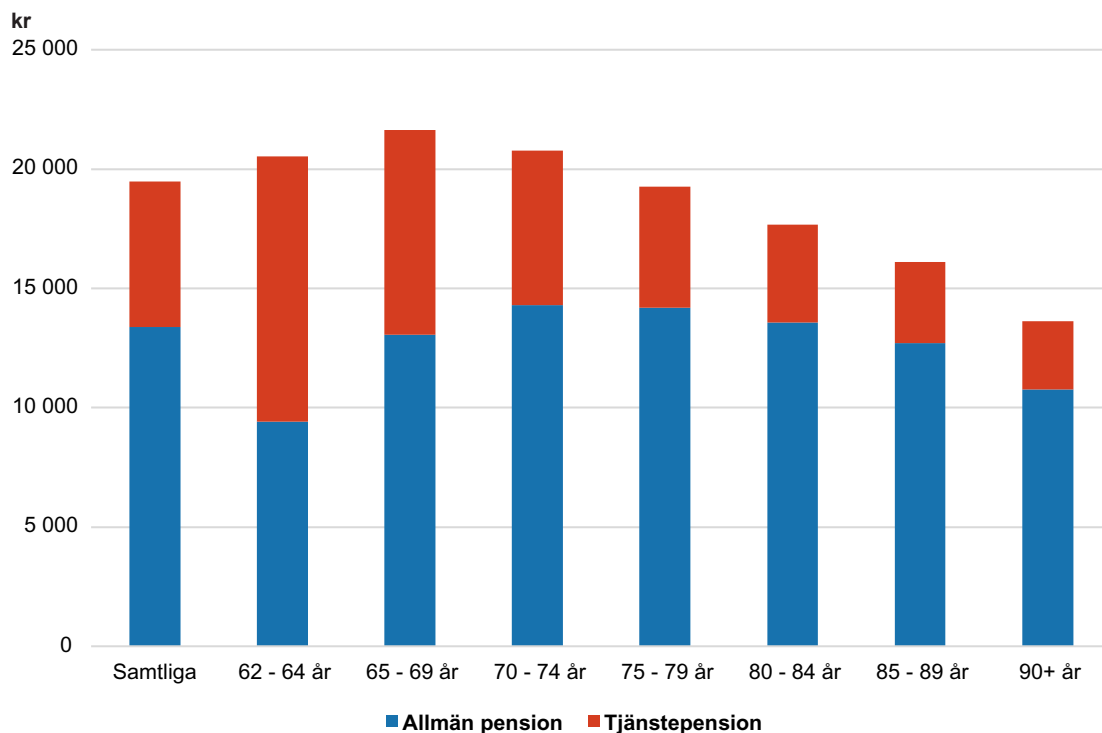
Syftet med ett pensionssystem är dessutom att efter avslutat arbetsliv ge tillräckliga pensioner, andra inkomstslag ska då inte krävas om syftet ska uppnås. Politiken har ansvar för den statliga allmänna pensionen, som komplement till denna har många pensionärer idag och i framtiden också tjänstepension. Av ovan nämnda skäl ingår dessa två pensionsdelar, och tillsammans som total pension, i denna rapport.

Skiljer sig då pensionsnivåerna åt utifrån ålder? Svaret finns i diagram 2 där det framgår att medelvärdet för total pension är högst i åldersgruppen 65–69 år för att sedan successivt minska ju högre ålder. Tydligt är även att tjänstepensionens andel av den totala pensionen är större bland yngre pensionärer. Det är också noterbart att medelvärdet (och medianen) för samtliga åldrar ligger nära

Diagram 2.

Medelbelopp total pension (allmän pension respektive tjänstepension) uppdelat i olika åldersgrupper, 2021

Källa: Pensionsmyndigheten

6 Medianen för total pension i åldern 75-79 år låg på cirka 16 800 kronor år 2021 och för samtliga på 16 600 kronor. För diagram 2 bör nämnas att medelvärdena återges för respektive pensionsdel (och cirka 10 procent av personerna saknar tjänstepension vid pensionering). I åldersgruppen 62-64 år återfinns 120 000 personer.

7 Om samma åldersgrupper jämförs och privat pension inkluderas blir åldersgapet 25 procent. Åldersgapet mellan åldersgrupperna 65-74 år och 75 år och äldre är 15 procent för enbart allmän pension och tjänstepension.

samma mått för gruppen 75–79 år.⁶

Åldern har således betydelse för pensionsnivåerna, men detta uppmärksammas i regel i mindre grad än exempelvis könsskillnaderna. Till exempel är åldersgapet i pensionen, enligt diagram 2, cirka 22 procent mellan personer i åldern 65–69 år och de som är 80 år och äldre, vilka alltså utgör en fjärdedel vardera av alla seniorer.⁷

Förklaringar till åldersdimensionen i diagram 2 är flera. Yngre pensionärer har i genomsnitt en större andel tjänstepension än de äldre seniorerna, samt att i de fall denna pensionsdel tas ut på kort tid sker det åren efter pensionering (se vidare i avsnitt 4). Bland personer som passerat 80 år finns en större andel kvinnor som i genomsnitt har låga pensioner, de har sällan någon hög tjänstepension men däremot är änkepension vanligt. Nyblivna pensionärer har som löntagare före pensionering upplevt en period av kraftiga reallöneökningar sedan omkring år 2005, som får effekt på pensionen. Det så kallade förskottet i inkomstpensionen (avsnitt 3) försvagar över tid både ekonomisk standard och pensioner relativt löner.

Denna rapport kommer att undersöka vilka effekter sådana åldersdimensioner får och om det finns andra faktorer som spelar roll i sammanhanget.

Det finns också inkomstdelar som blir vanligare med åldern. I diagram 3 framgår att särskilt änkepension (ges enbart till kvinnor, och det är kvinnors andel som framgår i diagrammet) och bostadstillägg är vanligare i högre åldrar. Garantipensionen når numer hälften av pensionärerna i alla åldrar utom bland 90 år och äldre där över 60 procent tar del av den (inkomstpensionstillägget däremot är vanligast i åldern 70–79 år). I sammanhanget bör erinras om att änkepensionen är under utfasning och att klart mindre andelar av dagens yngre kvinnliga pensionärer kommer att kunna få änkepension i framtiden.⁸

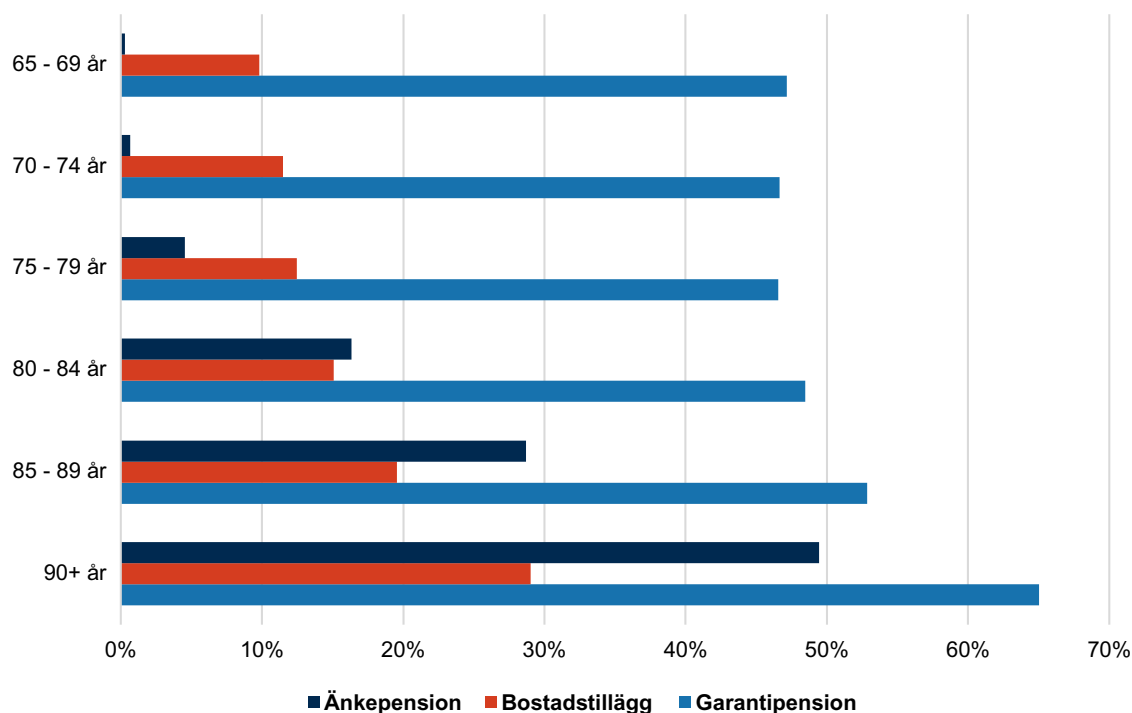
Sjunkande kompensationsgrader i det nya pensions-systemet

Kompensationsgrad används ofta i pensions-sammanhang, av flera anledningar, och handlar om att mäta pension i förhållande till tidigare lön (pension som andel av slutlön). Det är ett användbart mått som exempelvis över tid kan jämföra pensionen för olika årskullar, yrkesgrupper, kön eller geografiska enheter. I det nya pensionssystemet var tanken att ge en pension som i det tidigare systemet – en kompensationsgrad på omkring 60 procent i förhållande till heltidslönen (bland annat baserat på drygt 40 års arbete och med då prognosticerad medellivslängd). Således kan kompensationsgrad användas för att utvärdera i vilken mån detta levs upp till eller inte.

Diagram 3.

Andel med grundskydd och änkepension utifrån ålder, januari 2023

Källa: Pensionsmyndigheten

⁸ Se SPF Seniorerna, Skrift nr 1 2022. Medelbelopp för änkepensionen i januari 2023 var 3 500 kronor.

Många får därmed räkna med halva slutlönen i allmän pension numera.

Men det finns också avigsidor med måttet. Det kan bli missvisande om andra typer av inkomster utöver (heltids)lön respektive pension används såväl före som efter pensionering, inte minst när pensionssystemets ambitionsnivå har satts i förhållande till heltidslön och därefter enbart för allmän pension. Både förskottet i allmän pension och korta uttag av tjänstepensionen driver upp kompensationsgraden när denna mäts strax efter pensionering, och måttet säger då mindre om hur pensionen står sig över tid.⁹

Flera olika studier pekar på att kompensationsgraderna sjunker i Sverige. I början på 2000-talet hamnade allmän pension på omkring 60 procent av slutlönen för personer med inkomster runt genomsnittet (i regel utan grundskydd), idag blir det runt 50 procent eller lägre.¹⁰ Många får därmed räkna med halva slutlönen i allmän pension numera. Men halva slutlönen gäller också framöver även om man arbetar längre – det framgår i förarbeten och proposition att avsikten med att införa en riktålder är att upprätthålla pensionsnivåerna, inte att höja dem.

Det förefaller också vara så att medan allmän pension sjunkit så har tjänstepensionen som andel av slutlönen ökat, troligen delvis förklarad av korta uttagstider. Att tjänstepensionen kompenserat för en del av fallet i allmän pension bidrar till att kompensationsgraden för total pension minskat mindre än vad den har gjort enbart för allmän pension. Total kompensationsgrad hamnar ofta på 60–70 procent (beroende på olika tjänstepensionsavtal, individens val av uttagstid och så vidare).

Således finns numer ett ansevärt avstånd upp till de 60 procent allmän pension av slutlönen som de första årskullarna pensionärer i det nya systemet fick. Med 50 procent eller lägre i kompensationsgrad, idag och i framtiden, saknas mellan var femte och sjätte krona av vad man kunde förvänta sig att förfoga över i allmän pension.¹¹

Med en bakgrundsförståelse kring pensionsnivåer, ålderskillnader och olika mått kan vi nu studera ett signifikant bidrag till åldersdimensionen: förskottet i inkomstpensionen.

-
- 9 En annan svaghet med måttet är att det kan få svårt att ge insikter om vad pensionen räcker till i vardagen, för detta ändamål kan kompensationsgrad kompletteras med andra etablerade mått (SPF Seniorerna, Skrift nr 3 2022). Därtill höjs kompensationsgraden av inkomstpensionstillägg och garantipension, medan inriktningen på 60 procent snarare avsåg pensionärer utan grundskydd (eller andra tillägg).
- 10 Exempelvis Finanspolitiska rådets Pensionssystemet och pensionärernas inkomster (2022), Forenas Stora pensionsrapporten (2022), Minpensions Kompensationsgradsrapporten 2021 och 2022 samt SPF Seniorernas Trygg pension (2021). I dessa studier mäts kompensationsgraden främst strax efter pensionering.
- 11 Den sjunkande kompensationsgraden beror bland annat på att medellivslängden har ökat. Om pensionsuttaget då inte skjuts upp i tid blir pensionen succesivt allt lägre i det svenska pensionssystemet. För att nå en allmän pension på cirka 60 procent av slutlönen behöver idag en person med medelinkomst och ett drygt 40-årigt arbetsliv bakom sig arbeta till omkring 68 års ålder (eller runt 69 år för en 60-talist). Denna behövliga pensionsålder har således ökat och fortsätter att öka för varje årskull – utan tydlig information till pensionsparare och pensionärer. Samtidigt har inte arbetsmarknad, arbetsmiljö samt trygghetssystem och dess åldersgränser alls förändrats i samma takt. Kraven för att uppnå en rimlig och förväntad allmän pension blir då tuffare och alltmer realistiska för varje år. En annan anledning till sjunkande kompensationsgrader är att avsättningen till allmän pension sänktes från de tilltänkta 18,5 till 17,21 procent av bruttolönen.

3. Förskottsräntan i inkomstpensionen

Vid pensionering divideras individens pensionskapital med ett delningstal för att få fram den månatliga pensionen. Delningstalet bygger på förväntad återstående medellivslängd för ens årskull vid den valda pensionsåldern samt en förskottsränta. Det så kallade förskottet i allmän pension¹² infördes som en del av pensionsreformen och förskottsräntan sattes till 1,6 procent för inkomstpensionen – för att första årets pension, med den bestämda avgiftssatsen, skulle ge ungefär samma kompensationsgrad som i det gamla systemet. Denna modell medför en omfördelning av inkomsterna under pensionärlivet där allmän pension blir högre i början och lägre i slutet, jämfört med om ett förskott inte skulle användas. Det antogs att människor föredrar en högre pension i början, dock utan att konsultera någon eller informera särskilt väl. Politiken har således prioriterat en utbetalningsprofil med högre initial pension, en i förhållande till köpkraften stabil årlig pensionsutveckling och en uppdriven kompensationsgrad strax efter pensionering.

För pensionernas utveckling över tid innebär detta att inkomstpensionen i praktiken prisindexeras när den årligen indexeras med följsamhetsindex (inkomstindex minus 1,6 procentenheter). För varje år medför det att pensionären tappar mot lönerna och att den ekonomiska standarden blir svagare.¹³ Seniorers svaga inkomströrlighet återspeglar detta – äldre blir oftare än yngre kvar eller sjunker nedåt i decil och många av

seniorerna, 75 procent, återfinns dessutom i de fyra lägsta decilerna.¹⁴ Personer som lever länge förlorar på konstruktionen med ett förskott då skillnaden mellan pension och lön blir alltmer påtaglig, vilket också bidrar till att andelen med låg ekonomisk standard (relativ fattigdom) länge varit hög bland äldre seniorer.

Återstående medellivslängd vid 65 års ålder har sedan slutet på 1990-talet ökat med omkring två år för kvinnor och tre år för män. En längre tid som pensionär innebär en mer betydande eftersläpning gentemot lönerna än vad som förväntades vid pensionsreformen. Inkomstpensionen är numer 20 procent högre i starten mot 18 procent för tidigare generationer.¹⁵ Om medellivslängden fortsätter att öka, och pensionsåldern inte ökar i motsvarande mån, kommer förskottet också att öka liksom tiden med eftersläpning gentemot lönerna.

Förskottsräntan medför även en omfördelning mellan pensionärer. För den som lever kortare än förväntad medellivslängd blir den totala pensionen högre med förskott än den skulle blivit utan förskott (men den totala pensionen blir förstås lägre än om personen levte vidare till den förväntade medellivslängden). För den som lever längre än den förväntade medellivslängden är det omvänt, den totala pensionen med förskott blir lägre än den totala pensionen utan förskott (men den totala pensionen blir förstås högre än om

12 Här behandlas enbart inkomstpensionen, det finns ett förskott också i premiepensionen som bygger på andra regler. För detaljer se SPF Seniorerna, skrift nr 1 2021, och Pensionsmyndigheten (2021).

13 Exempelvis vid inkomstillväxt 1,6 procent ökar lönerna omkring 30 respektive 40 procent mer än pensionerna under en 20- respektive 25-årsperiod. En förskottsränta på 1,6 procent, nära reallivsväxten, medför risk för både reala och nominella sänkningar av inkomstpensionen. Se Pensionsmyndigheten (2021).

14 Detaljer finns i SPF Seniorerna, skrift nr 3 2022.

15 Se Pensionsmyndigheten (2021).

personen endast levtt till den förväntade medellivslängden). Enligt Pensionsmyndigheten (2021) väntas en majoritet av pensionärerna förlora, mer eller mindre, på konstruktionen med ett förskott i inkomstpensionen. För en person född i mitten på 1950-talet är den månatliga pensionsutbetalningen högre i starten men den blir lägre från och med 77 års ålder, jämfört med en modell utan förskott.¹⁶ Grupper som i genomsnitt lever längre är kvinnor (som dessutom har lägre pensionsnivåer) och höginkomsttagare.

Med andra ord, inkomstpensionen börjar på en högre nivå med ett förskott än utan ett förskott. Efter cirka halva den förväntade tiden som pensionär kommer pensionen att bli lägre än utan ett förskott och därefter fortsätter den att försvagas successivt, se diagram 4.

Försvagningen som sker med tiden framgår inte om pensioner studeras främst i

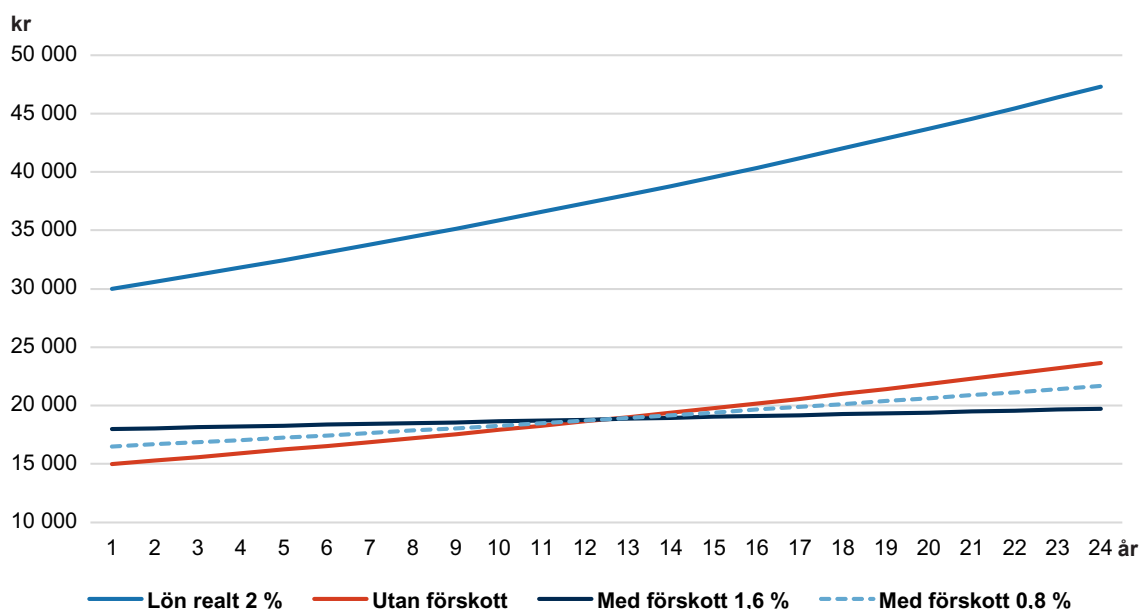
början av pensionärlivet.¹⁷ Pensionsnivåer och kompensationsgrad strax efter pensionering kan därmed anses vara ganska representativa för relativt nyblivna pensionärer. Men i klart mindre grad gälla för hela gruppen pensionärer, för äldre pensionärer eller för samma nyblivna pensionärer 10, 15 eller 20 år senare. Detta kan också ge en något felaktig bild av pensionen för den som planerar att gå i pension eller nyss har gjort det, vilket sannolikt kan underskatta behovet av ett längre arbetsliv liksom vikten av tjänstepensionen för den totala pensionen vid val av uttagstid i denna.¹⁸

Ett ändamål med ett offentligt pensionssystem är att säkra ekonomisk trygghet för personer som lämnat arbetslivet, också för de som lever längre än förväntat. Konstruktionen med en förskottsrenta motverkar detta när pensionen försvagas med tiden och de som lever länge riskerar som följd att få en låg ekonomisk standard.

Diagram 4.

Schematisk bild av lön samt pensioner med tre olika varianter på årlig uppräkningsgrad, fasta priser

Källa: egna beräkningar

16 För den generation som Pensionsmyndigheten använt i exemplet gäller att hälften av alla kvinnor respektive män som överlevt fram till 65 års ålder förväntas leva till cirka 89,5 respektive 87,5 år

17 För första årets pension blir skillnaden med och utan förskott i inkomstpensionen betydande, utan ett förskott blir kompensationsgraden omkring 6 procentenheter lägre (se SPF Seniorerna 2021).

18 Ett bekymmer med förskottet är att få, såväl blivande som nuvarande pensionärer, känner till det och vilka effekter det får på pensionen. En halvering av förskottet exempelvis – se t ex SPF Seniorerna (2021) – skulle innebära bättre följsamhet mot lönerna, mindre risk för reala eller nominella sänkningar av inkomstpensionen och en lägre andel i hög ålder som har låg ekonomisk standard.

4. Tjänstepensionen: ökad betydelse och olika uttagstider

Tjänstepensionen var tänkt som ett komplement till allmän pension. Med åren har tjänstepensionen kommit att bli allt viktigare för den totala pensionen. Andelen med tjänstepension utbetald har vuxit, från åtta av tio pensionärer år 2005 till nio av tio år 2021. Också fördelningen inom total pension har skiftat karaktär, år 2005 utgjorde allmän pension cirka 80 procent och tjänstepension runt 20 procent av den totala pensionen. År 2021 hade allmän pension sjunkit till närmare 70 procent av total pension medan tjänstepensionen ökat till cirka 30 procent.¹⁹

Som tidigare nämnts har kompensationsgraderna sjunkit sedan pensionsreformen, där nedgången varit påtaglig särskilt för allmän pension samtidigt som tjänstepensionen har ökat och delvis kompenserat för fallet i allmän pension. Allmän pension tas i regel ut livsvarigt och på 100 procent, men det går att ändra uttagsgrad och pausa utbetalningen. Andra regler och val gäller för tjänstepensionen, dels kan individen efter sitt val av uttagstid inte ändra eller pausa tjänstepensionen dels finns möjlighet att välja uttagstider både för hela och delar av ens tjänstepension.

Kortvarigt uttag av tjänstepension, under fem eller tio år, har blivit vanligare. Visserligen är det något oklart hur vanligt detta är och hur stora delar av individernas totala tjänstepension det berör eftersom man mycket väl kan ha tjänstepension utbetald från flera olika avtal – och göra olika val för olika delar av sin tjänstepension.

Pensionsmyndigheten presenterade år 2020 en undersökning om hur den ekonomiska situationen som pensionär upplevs, riktad till personer i åldern 70–75 år. En av frågorna handlade om tjänstepensionen, där uppgav 50 procent av de svarande att de antingen inte har någon tjänstepension eller att de får ut mindre tjänstepension än vid pensionering.²⁰

När tjänstepensionen blir viktigare får avsaknad av densamma, helt eller delvis, en större effekt för den totala pensionen. I diagram 5 syns sju olika räkneexempel (A–G) där A tar ut tjänstepensionen livsvarigt, B–E mixar kortvarigt och livsvarigt uttag och F–G tar ut hela tjänstepensionen på kort tid.

¹⁹ Enligt SCB:s data för åren 2005–2021 har totalbeloppet för tjänstepensionen ökat nära dubbelt så mycket som motsvarande belopp för allmän pension under perioden.

²⁰ I detalj fördelades svaren i Pensionsmyndighetens undersökning på frågan om tjänstepensionen i förhållande till vid pensionering som följer: 28 procent hade mindre, för 10 procent hade den upphört, för 12 procent fanns ingen att ta ut, 4 procent hade mer, 33 procent hade lika mycket och 13 procent svarade vet ej.

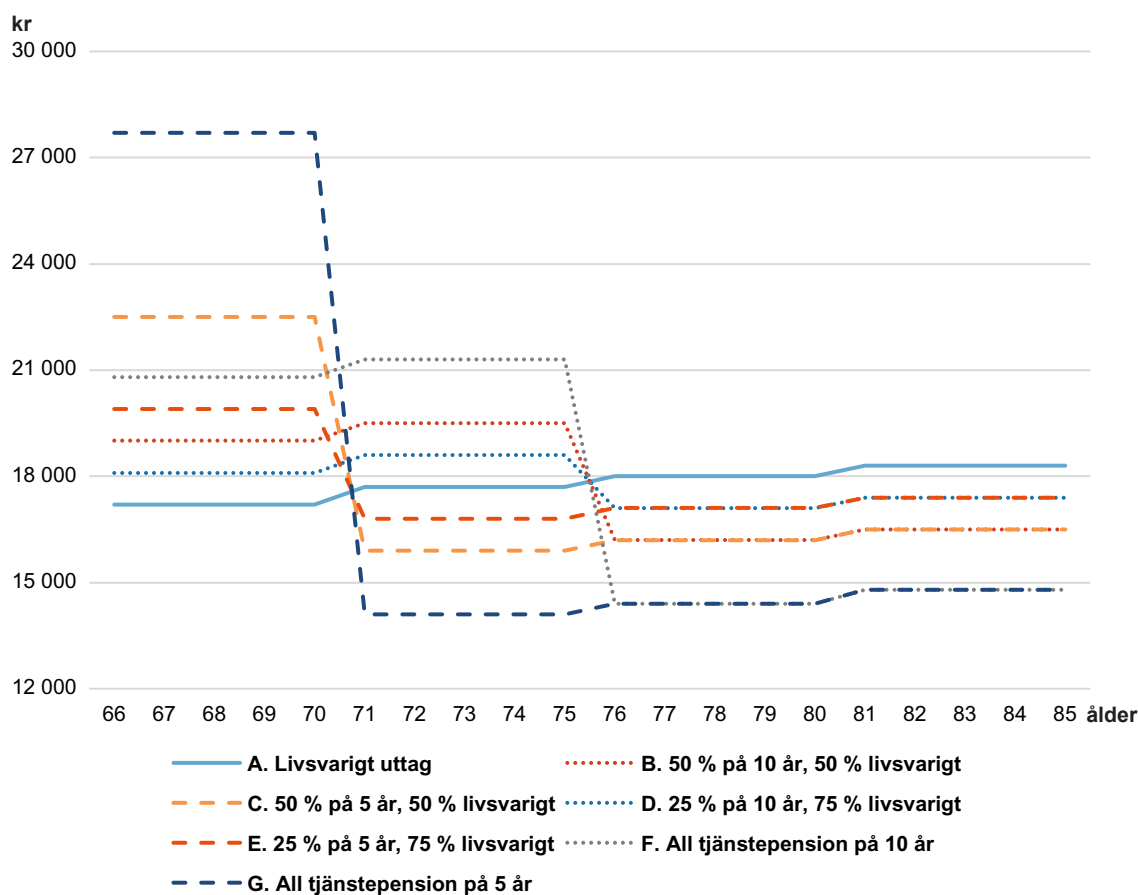
Räkneexempel som tar ut tjänstepensionen helt eller delvis på kort tid kan naturligtvis räkna med en högre total pension de första 5–10 åren som pensionär, jämfört med livsvarigt uttag. Därefter har exempel B och C närmare 2 000 kronor mindre per månad att röra sig med än den med livsvarigt uttag, exempel D och E har omkring 1 000 kronor mindre. F och G får däremot klara sig på cirka 3 500 kronor mindre per månad.

Med åren har tjänstepensionen kommit att bli allt viktigare för den totala pensionen.

Diagram 5.

Total pension efter skatt i fasta priser med sju exempel på uttagstider för tjänstepensionen

Källa: egna beräkningar, Typfallsmodellen 2022

Uttryckt i procent av den totala inkomsten (diagram 6) handlar det efter åren med kortvarigt uttag för B-C, D-E och F-G om cirka 10, 5 respektive 20 procent lägre inkomst under återstoden av pensionärlivet, jämfört med livsvarigt uttag.²¹

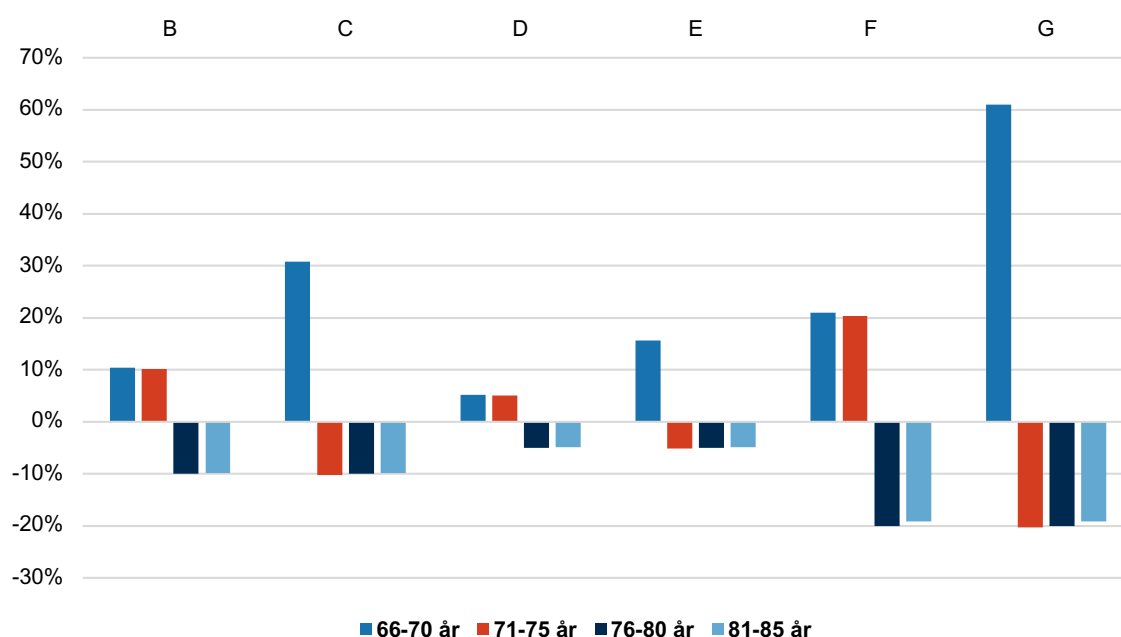
För de som tar ut delar av eller hela tjänstepensionen på kortare tid kan det därefter bli stora konsekvenser för privatekonomin. En annan konsekvens är att om runt hälften av pensionärerna saknar hela eller delar av sin tjänstepension efter 5–10 år som pensionärer (vilket Pensionsmyndighetens undersökning indikerar) kan olika mått på pensionsinkomster strax efter pensionering ge en felaktig bild av pensionerna från 70 års ålder och därefter.

”Kortvarigt uttag av tjänstepension, under fem eller tio år, har blivit vanligare.”

Diagram 6.

Inkomstförändring total pension i procent för sex exempel, jämfört med livsvarigt uttag av tjänstepension

Källa: egna beräkningar, Typfallsmodellen 2022

21 För enkelhetens skull har i diagram 5 och 6 antagits en period på 20 år och för en medelinkomsttagare (slutlön 37 000 kr) född 1955 utgör tjänstepensionen (ITP2) då cirka 20 procent av total pension.

5. Hushållstyper, bostadstyper och andra ålderskillnader

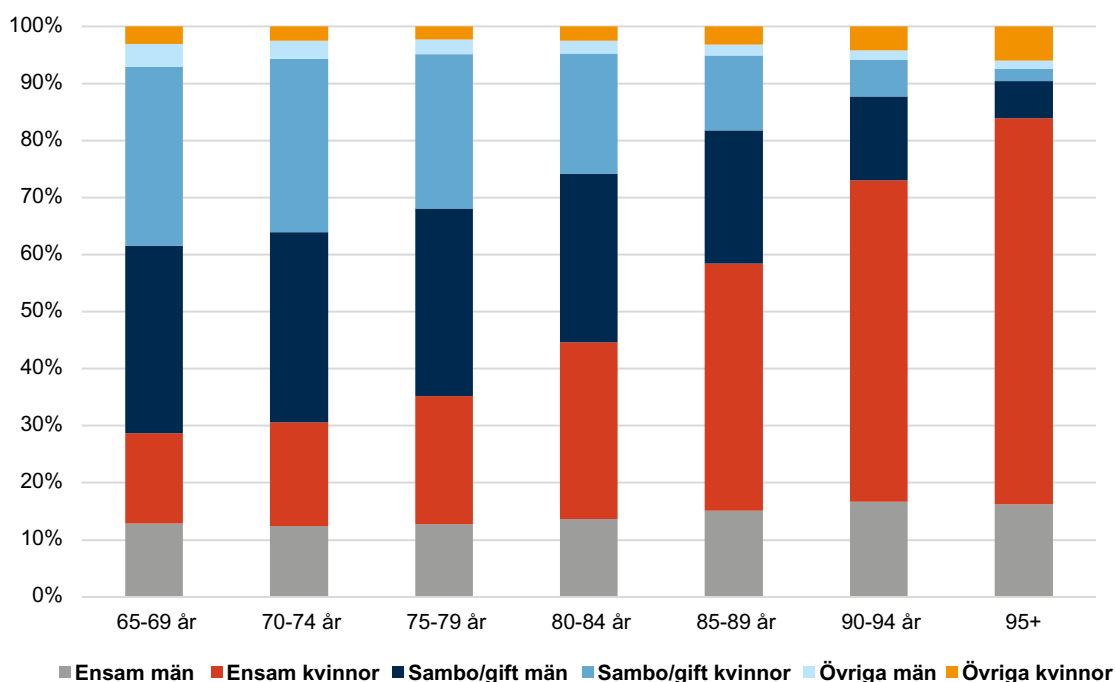
I avsnitt 2 framgick att åldersgrupperna 65–69, 70–74, 75–79 och 80 år och äldre utgör ungefär en fjärdedel vardera i gruppen pensionärer samt att pensionsnivåerna i genomsnitt minskar med åldern. Som vi ska se finns också andra faktorer som skiljer sig åt utifrån ålder bland seniorerna, och som spelar roll för deras ekonomi.

Det är brukligt att vara sammanboende i åldrarna 65–74 år, drygt två av tre seniorer lever då som sambo/gifta (diagram 7). Vid 80 års ålder har fördelningen mellan ensam- och sammanboende seniorer jämnats ut, för att från 85 års ålder domineras av singelhushåll. Kvinnor blir i klart högre grad än män ensamboende från 75 års ålder.

Diagram 7.

Andel i olika hushållstyper efter ålder och kön, 2021

Källa: SCB

Bostadstyper och relaterade utgifter är ytterligare en aspekt där det finns skillnader utifrån ålder. I diagram 8 syns att drygt 30 procent oavsett ålder bor i hyresrätt. I åldern 65–69 år är äganderätt den dominerande typen för att vid 80+ vara likvärdig med hyres- och bostadsrätt. Det förefaller således finnas en utveckling där hus med åldern byts ut mot bostadsrätter.

När det gäller boendeutgiften i procent framgår, i diagram 9, både att den är i genomsnitt högre i hyresrätt och att den ökar med åldern i alla bostadstyper. Detta torde bero främst på att pensionerna är svagare i högre åldrar och att en del hushåll går från sammanboende till ensamstående.²²

En annan aspekt är att andelen personer med äldreomsorg ökar med åldern. Bland personer 80 år och äldre hade år 2021 omkring 30 procent hemtjänst och 15 procent bodde i särskilt boende. Med äldreomsorg kommer också omsorgsavgift liksom avgifter för exempelvis mat och trygghetslarm. I eget boende finns förstås också utgifter för bostadskostnad, försäkring, el och andra saker i hushållet. I särskilda boenden tillkommer hyreskostnad (och matkostnader) som individen sällan kan påverka då möjligheten att välja eller välja bort olika boenden eller lägenheter är begränsad.

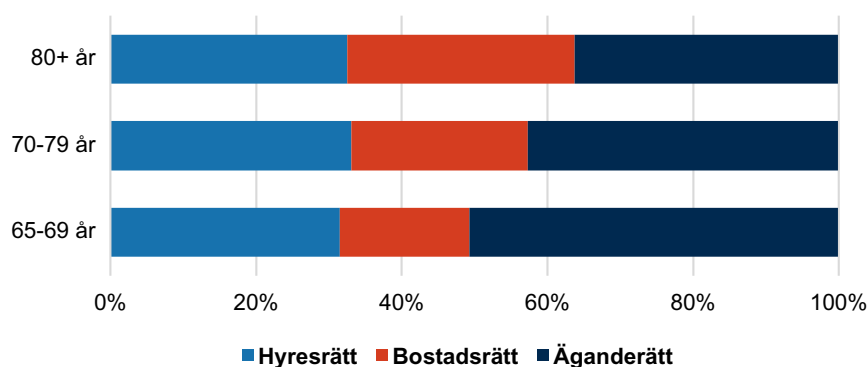

Diagram 8.

Andel hushåll i olika boendetyper efter ålder, 2021

Källa: SCB

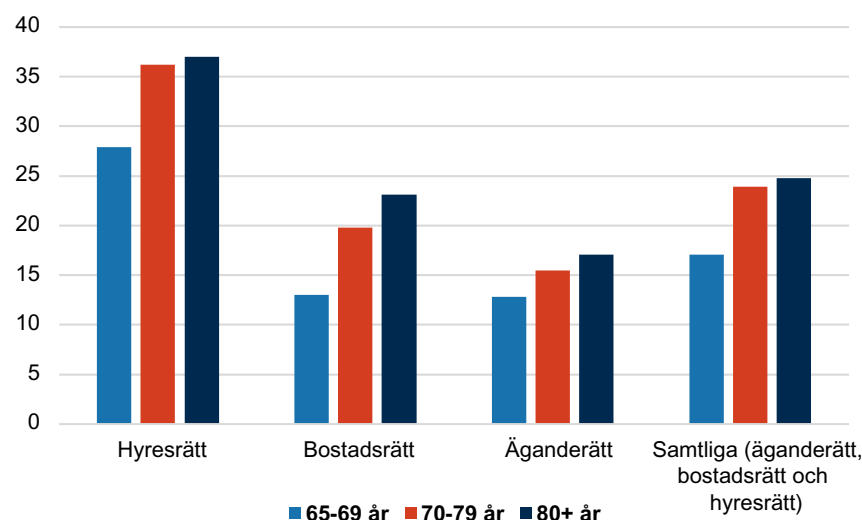

Diagram 9.

Boendeutgiftsprocent (medianvärde) av hushållets inkomst, 2021

Källa: SCB

²² Att boendeutgifterna i tusentals kronor däremot minskar med åldern för alla tre boendetyper antyder att pensionärer med åren skaffar sig mindre kostsamma bostäder, men också att en del blir ensamstående eftersom boendeutgiftsprocenten för hushållet ökar. Noterbart är att alla sorters inkomster ingår i siffrorna och inte enbart pensioner, och både arbetsinkomster och privat pension är förhållandevis vanligt i åldern 65–69 år.

6. Studera pensioner vid flera åldrar samt för kohorter över tid

Pensionen på längre sikt för individen

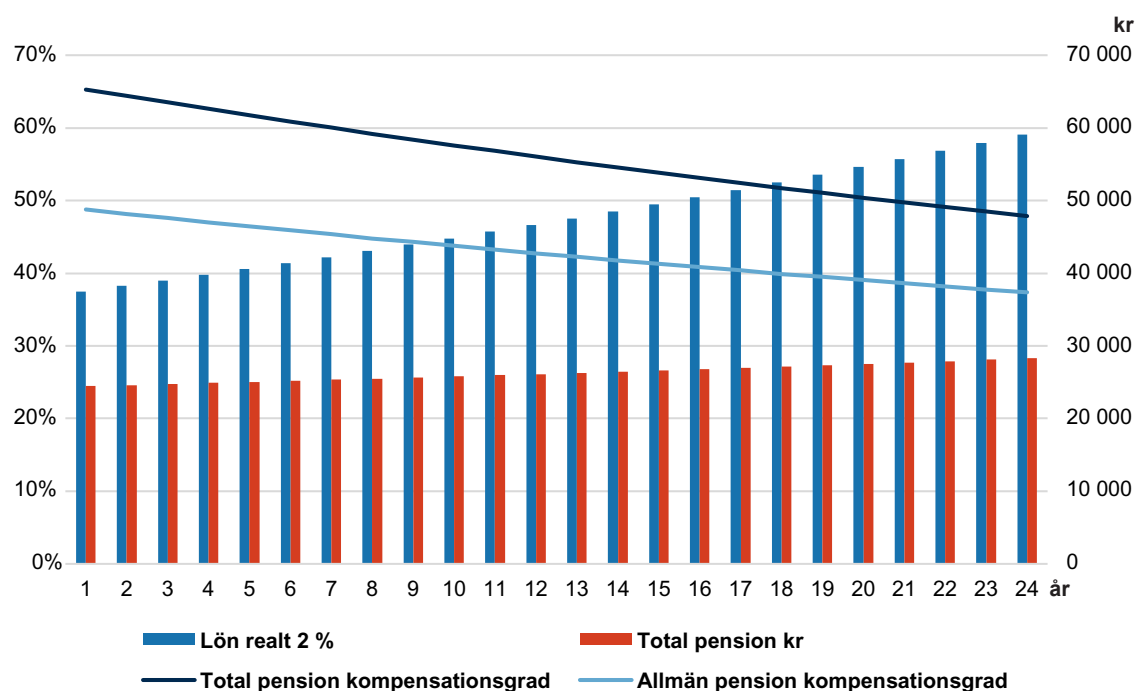
I de föregående avsnitten har vi sett att åldern spelar roll. Pensionerna är i genomsnitt högre bland yngre pensionärer än bland äldre, förskottet i inkomstpensionen bidrar till detta liksom kortvariga uttag av tjänstepensionen. Däremot är det vanligare bland äldre seniorer med änkepension och bostadstillägg. Såväl medelvärde som median för total pension för samtliga seniorer ligger mycket nära samma värden i åldersgruppen 75–79 år. Även hushållssituationen och boendetyperna skiljer sig mellan yngre och äldre seniorer.

Ofta mäts, som nämnts, pensioner strax efter pensionsuttag. Såväl förskottsrentan som kortvariga uttag av tjänstepension kan då driva upp siffrorna. I diagram 10²³ syns till exempel hur kompensationsgraderna för total pension och allmän pension utvecklas över tid, i relation till vederbörandes lön uppräknad med löneutvecklingen, och att de sjunker. Liksom hur gapet mellan pension och lön i kronor ökar markant. Direkt efter pensionering ligger kompensationsgraden för total pension på 65 procent, efter 12 år på 56 procent för att sedan fortsätta ned till 48 procent efter 24 år. Det innebär en minskning av pension som andel av slutlön med 9 respektive 17 procentenheter.

Diagram 10.

Utveckling av pension och lön (fasta priser) över tid år 1–24 samt kompensationsgrader (procent) för total pension och allmän pension, med livsvarigt uttag av tjänstepension

Källa: egna beräkningar, Typfallsmodellen 2023

23 Antaganden för diagram 10 och 11: Årskull 1957 med slutlön 39 000 kr, tjänstepension ITP2. År 1 avser 65 års ålder. Lön +2 % realt, inkomstpension +0,4 % realt, premiepension +0,5 % realt, tjänstepension följer priserna.

Om vi tittar på ett räkneexempel där halva tjänstepensionen tas ut på 10 år och resterande halva tas ut livsvarigt syns i diagram 11 hur kompensationsgraden för total pension sjunker från drygt 73 procent i starten till 49 procent efter 12 år som pensionär och därefter vidare nedåt till 43 procent. Det betyder att total pension som andel av slutlön sjunker med 24 respektive 30 procentenheter. Också här tappar pensionen tydligt i relation till löneutvecklingen. För enbart allmän pension gäller, i diagram 10 och 11, att dess kompensationsgrad minskar från 49 procent vid 65 års ålder till 43 procent 12 år senare och till 37 procent ytterligare 12 år senare.

En uppskattning, i linje med Pensionsmyndighetens undersökning bland 70–75 åringar, är att omkring hälften av seniorerna har mindre tjänstepension eller ingen alls efter 5-10 år som pensionärer. Det vill säga liknande total pension i diagram 11 om halva tjänstepensionen tas ut på 10 år, eller som enbart allmän pension när tjänste-

pension inte finns (se även Appendix för exempel där all tjänstepension tas ut på tio år).

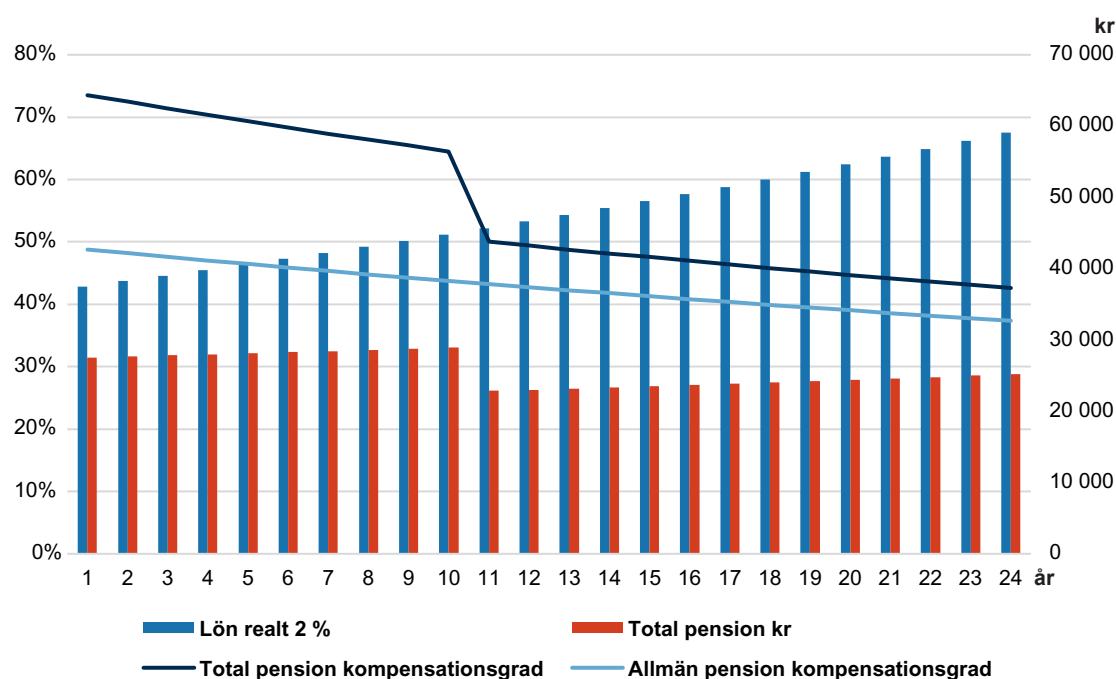
Diagram 10 och 11 åskådliggör att pensionsnivåer bland relativt nyblivna pensionärer överskattar hur pensionens standard kommer att förhålla sig över tid. Således blir inkomsterna strax efter pensionering varken särskilt representativa för hela gruppen seniorer (tre fjärdedelar av seniorerna är 70 år eller äldre) eller för äldre pensionärer. Mått på yngre seniorers pensioner kan ge en nulägesbild för dem, men kan inte säga särskilt mycket om deras pensioner längre fram. Tvärtom skulle det behövas fler åldrar vid vilka pensioner mäts och utvärderas, för att få en helhetsbild.

Framöver lär inte åldersdimensionen försvinna. När vi lever längre ökar förskottets storlek och tiden med eftersläpning gentemot lönerna likaså, samtidigt ökar de korta tjänstepensionsuttagen. Änkepensionen är under utfasning och kan troligen bara till viss del kompenseras av grundskyddet.

Diagram 11.

Utveckling av pension och lön (fasta priser) över tid år 1-24 samt kompensationsgrader (procent) för total pension och allmän pension, med både livsvarigt och kortvarigt uttag av tjänstepension

Källa: egna beräkningar, Typfallsmodellen 2023

”Omkring hälften av seniorerna har mindre tjänstepension eller ingen alls efter 5–10 år som pensionärer.”

Inkomster över tid ur kohortperspektiv

Det finns givetvis fördelar med att använda medelvärden, deciler och andra mått på gruppnivå, men också en risk att viktiga aspekter förbises. Vi vet att allmän pension är högre initialt för att sedan tappa successivt i värde gentemot löner och ekonomisk standard samt att en del seniorer tar ut tjänstepensionen kortvarigt (helt eller delvis) åren efter pensionering. Kohorterna i åldern 65–69 år är också av naturliga skäl större

än de kring 80-årsåldern. När löner och pensioners utveckling på gruppnivå under de senaste decennierna studeras framgår visserligen en ganska likvärdig utveckling.²⁴ Ett sådant jämförande riskerar dock att missa både att de två gruppernas sammansättning mycket väl kan ha förändrats under perioden och att kohorterna och individernas ekonomiska utveckling under samma tid kan vara annorlunda.²⁵ Det kan därför vara av intresse att också studera enskilda kohorters inkomstutveckling under längre perioder.

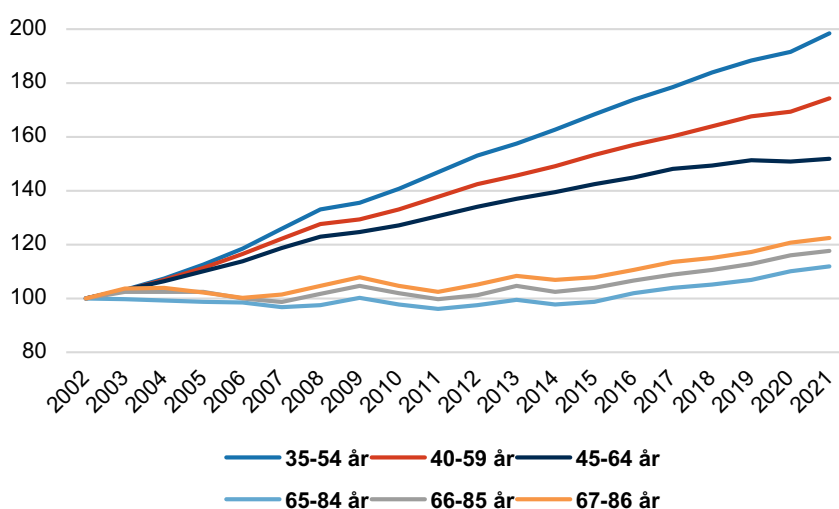

Diagram 12.

Utveckling inkomster före skatt för sex olika kohorter, löpande priser 2002–2021. Index = 2002

Källa: egna beräkningar, SCB

24 Åren 2002–2021 har både löner i gruppen 20–64 år och pensioner (allmän pension och tjänstepension) i gruppen 65 år eller äldre ökat med 70–80 procent före skatt.

25 De senaste 20 åren har det i gruppen 20–64 år tillkommit många personer som invandrat till Sverige och som väl inne på arbetsmarknaden i genomsnitt har lägre löner än gruppen som helhet. Till gruppen personer 65 år och äldre kommer varje år nya och relativt stora kohorter med nyblivna pensionärer med inkomster som ofta avspeglar de senaste årens goda löneutveckling. Som nämnts har också kortvariga tjänstepensionsuttag blivit vanligare. Samma åldersgrupp består idag i större utsträckning än tidigare av personer som haft högre sysselsättningsgrad och fler intjänandeår till pension.

I diagram 12 och 13 har vi studerat några kohorter och följt inkomsterna, vilket här handlar om alla typer av inkomster, för dessa under 20 års tid. I båda diagrammen syns att inkomstutvecklingen för de tre kohorterna i yrkesaktiv ålder har varit klart starkare än vad den har varit för de tre kohorterna som kan betecknas som pensionärer.

När det gäller bruttoinkomsterna (diagram 12) har inkomstutvecklingen i de yngre kohorterna varit mellan dubbelt och cirka tre gånger så kraftig som i de äldre kohorterna under den studerade tidsperioden. För inkomsterna efter skatt (diagram 13) är det också en tydlig, men något mindre, skillnad

i inkomstutvecklingen mellan yngre och äldre kohorter.²⁶

Diagram 12 och 13 som jämför kohorter uppvisar en tydlig skillnad i inkomstutveckling, jämfört med om inkomsterna i hela gruppen yrkesaktiva skulle jämföras med inkomsterna i hela gruppen seniorer under samma period. Genom att studera kohorter över tid framgår på ett tydligare sätt hur inkomstutvecklingen för dessa har sett ut och hur åldersdimensionen i pensionen spelar in. Effekterna på längre sikt av till exempel förskottet i allmän pension och kortare uttag av tjänstepensionen fångas då upp.

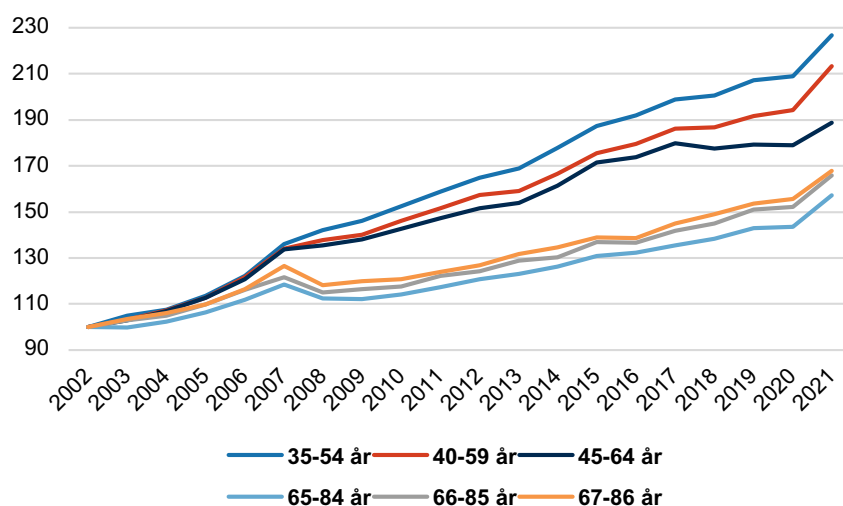

Diagram 13.

Utveckling inkomster efter skatt för sex olika kohorter, löpande priser 2002–2021. Index = 2002

Källa: egna beräkningar, SCB

”Framöver lär inte åldersdimensionen försvinna.”

26 Motsvarande två jämförelser för medianinkomster visar också på en betydande fördel för de yngre kohorterna såväl före som efter skatt. Om den senaste 10-årsperioden studeras på samma sätt, medelvärde och median, resulterar också det i en starkare inkomstutveckling för yngre kohorter men skillnaden inte minst för nettoinkomsterna är mindre. Att kohorter yngre än 30 år inte finns med beror på att de kan antas ha mer instabila inkomster och därmed vara mindre representativa för personer i yrkesaktiv ålder.

7. Seniorers utgifter samt vanliga livsförändringar

Seniorers inkomster och utgifter

Pensionsnivåerna och bostadssituationen divergerar ofta mellan yngre och äldre pensionärer, frågan är hur det ser ut med utgifterna? För en pensionär minskar eller försvinner i regel utgifter kopplade till arbetslivet (a-kassa, luncher på stan, transporter med mera), vilket ofta återspeglas i olika budgetkalkyler. Däremot återspeglas i liknande kalkyler, som Konsumentverkets, i regel inte utgifter som mycket väl kan tillkomma när man blir äldre.²⁷ Pensionsmyndigheten har påpekat att utgifter för seniorer troligen underskattas i Konsumentverkets kalkyler.²⁸ Dessvärre förefaller det i allmänhet saknas etablerade budgetkalkyler för seniorer. Hur kan då utgifterna för seniorer rimligen tänkas se ut?

Resonemanget i sammanhanget förskottsräntan, om att seniorer skulle behöva och föredra högre inkomster i början av pensionärlivet, bygger på föråldrade stereotyper kring äldre människor. Pensionärer är friska, aktiva och fullt kapabla att leva ett gott liv. Seniorer uppskattar livet precis som yngre.

Och har motsvarande behov av inkomster för mat, kläder, umgänge, fritidsaktiviteter och annat som hör livet till. I många fall tillkommer dessutom nya eller växande utgifter med åren. Med åldern blir ensamboende hushåll vanligare än sammanboende, och de så kallade stordriftsfördelarna försvinner.

Låt oss nu se lite närmare på hur detta kan se ut i detalj. I tabell 2 syns exempel på vanliga inkomster och utgifter samt möjliga livsförändringar – ljus bakgrundsfärg i tabellen indikerar att inte nödvändigtvis alla seniorer har dessa inkomster eller utgifter.

När det gäller inkomsterna finns den allmänna pensionen oavsett ålder, visserligen med ett förskott som omfördelar den till början av pensionärlivet. Tjänstepensionen är vanligare bland yngre seniorer men för många får antas att åtminstone delar av tjänstepensionen finns kvar livet ut. Andra eventuella inkomster som en minoritet av seniorerna har är privat pension och arbetsinkomster, vilka är klart vanligare bland yngre pensionärer. Medan de som har någon form av efterlevandepension²⁹ oftare har denna senare i livet. Eventuella inkomster

27 Enligt Konsumentverket har seniorer dessutom mindre utgifter för livsmedel, kläder, fritid och hygien än personer i åldern 50-64 år, utan vidare förklaring. Matutgifter finns enbart upp till 74 års ålder, hänvisat till att de nordiska näringsrekommendationerna då upphör.

28 Pensionsmyndigheten (2022) framhåller att Konsumentverkets kalkyler inte tar hänsyn till möjliga sjukdomar eller funktionsvariationer, som kan medföra extra kostnader, och sådana utgifter kan antas vara vanligare bland äldre. Sammantaget underskattas då de faktiska utgifterna för många seniora hushåll.

29 Utöver änkepensionen som är under utfasning finns möjlighet till, mot att ens egen pension blir lägre, efterlevandepension för ens make/maka inom till exempel premiepensionen och tjänstepensionen.

från arv, bostadsförsäljning eller sparpengar kan antas skilja sig från individ till individ även om inkomst från en bostadsförsäljning torde bli vanligare med åldern.

Utgifterna finns under alla år för livsmedel och bostad samt hushållsrelaterat (el/upp-
värmning, hemförsäkring, hemutrustning

mm). Detsamma gäller utgifter för fritid, umgänge, kläder, medier, hygien och transporter (som kollektivtrafik eller färdtjänst). Kostnader för medicin, sjukvård, glasögon och tandvård är i regel vanliga också för yngre pensionärer, men sådana utgifter växer ofta med åren.³⁰

65 år >	75 år >	85 år >
Inkomster		
< Allmän pension >		
< Tjänstepension (upphör/minskar för en del) >		
< Ev privat pension, arbete		
Ev efterlevandepension >		
< Ev arv, försäljning bostad, sparpengar >		
Utgifter		
< Livsmedel >		
< Bostad och hushållsrelaterat >		
< Fritid, umgänge, kläder, medier, hygien, transporter >		
Medicin, vård, glasögon, tandvård >		
< Resor, sommarstuga, bil mm		
< RUT-avdrag, husdjur >		
Hjälpmedel >		
Äldreomsorg >		
Möjliga livsförändringar		
Sammanboende blir ensamboende >		
Flytt, ny bostadskostnad >		

Tabell 2.

Seniorers inkomster och utgifter över tid

30 I Konsumentverkets strama budgetkalkyl, se Appendix, ingår inte utgifter för vård, glasögon, medicin eller tandvård (förutom en tandvårdsundersökning per år). Och inte heller utgifter för äldreomsorg, husdjur, RUT-tjänster,

Därutöver finns möjliga utgifter som sannolikt är mer förekommande bland yngre seniorer (semesterresor, sommarstuga, bil med mera). RUT-avdraget är populärt bland seniorer generellt sett men inte minst bland de lite äldre, husdjur kan antas vara relativt vanligt oavsett ålder. Däremot lär utgifterna för såväl hjälpmedel och inte minst äldreomsorg öka med åren.³¹

En stor förändring för ett hushåll, på många plan, uppstår när make eller maka gått bort och det går från två inkomster till en inkomst. Kvinnor lever längre än män i genomsnitt och blir oftare kvar ensamma. För en efterlevande genomsnittlig kvinna eller medelpensionär leder detta till att utgifterna snabbt kan överstiga inkomsterna efter att make/maka gått bort.³²

Människors behov av inkomster för utgifter utöver mat och bostad minskar alltså inte drastiskt med åren. Även om orken kan minska med åren när det gäller semesterresor eller att ha en sommarstuga, så är det viktigt med fritidsaktiviteter, att kunna träffa familj och vänner, köpa kläder och hänga med i den digitala utvecklingen samt att kunna känna sig fria att göra ungefär det man önskar.

Å ena sidan blir pensionsinkomsterna svagare med åren och några utgifter kan minska, å andra sidan växer andra utgifter och nya (ofta kopplade till vård och omsorg) kan uppstå ungefär samtidigt som allt fler seniorer blir ensamstående. Det är en ekvation som leder till att många äldre seniorer kan hamna i en svag ekonomisk situation. Denna situation kan medföra ensamhet, isolering, sjukdomar och psykisk ohälsa, vilka i sin tur

kan betyda ett större vård- och omsorgsbehov. Med andra ord, svårigheter och lidande för individen och kostnader för det offentliga. Svaga pensioner är alltså inte gratis, det är någon annan som betalar för dem.

Således finns ett behov av goda pensioner under hela seniorlivet, med en mindre slagsida åt början av pensionärlivet än vad som är fallet idag. Annars kan det bli svårt att leva livet fritt som man önskar.

Räkneexempel: två seniorer och två olika månadsbudgetar

För att illustrera används här två exempel födda 1955, en kvinnlig och en manlig senior vid namn Linda och Leif som är gifta med varann. Linda har arbetat som butikssäljare på heltid från 25 till 65 års ålder och hade en slutlön på 29 500 kronor per månad. Också för Leif har arbetslivet bestått av heltidsjobb mellan 25 och 65 års ålder, som arbetsledare på ett lager med slutlön 34 500 kronor.³³ Båda har SAF-LO tjänstepension. Linda har en total pension på 15 000 kronor efter skatt vid 66 års ålder och för Lars handlar det om 16 700 kronor (från 67 års ålder, år 2023, tillkommer för båda också höjd garantipension). Hur kan deras pensioner tänkas räcka över tid givet olika nödvändiga utgifter?

Till vår hjälp har vi Konsumentverkets budgetkalkyler för år 2023 (se Appendix), i form av den strama budgeten där all mat äts hemma och utan utrymme för bil/kollektivtrafik, semester, barnbarnsutfläkter,

hjälpmedel, eller umgänge med vänner och familj.

31 Inom äldreomsorgen gäller år 2023 att en ensamstående med hemtjänst ska ha minst 6 470 kronor kvar per månad – efter att omsorgsavgiften (på maximalt 2 359 kronor) och ens bostadsutgift är betald – som ska räcka till allt från livsmedel och presenter åt barnbarnen till tandvård och läkemedel. Risken är att det inte blir mycket över för den med en pension omkring medel eller lägre. I särskilt boende åläggs den enskilde hyra, matkostnad och omsorgsavgift, därutöver återstår i regel heller inte mycket till andra vanliga utgifter.

32 I SPF Seniorernas skrift nr 1 2022 finns en djupare diskussion kring detta, inklusive beräkningar utifrån en basbudget för ett hushåll som går från samman- till ensamboende.

33 De två slutlönerna ligger nära det som motsvarar medelvärdet för kvinnlig respektive manlig pensionär avseende allmän pension i åldern 65-69 år.

RUT-avdrag, sjukvård, läkemedel med mera. Denna strama budgetkalkyl, inklusive hyra för en tvårumslägenhet, hamnar på strax över 15 000 kronor för en ensamstående. För sammanboende i en tretrumslägenhet landar hushållets gemensamma strama budget samt hyran på närmare 23 000 kronor.

Om en något mer utsvävande budget används antas månadsutgifterna för ensamstående öka till cirka 19 000 kronor och för de sammanboende till närmare 30 000 kronor. I denna alternativa budget kan då exempelvis inkluderas några av följande utgifter: bil och/eller kollektivtrafikresor, upplevelser med och presenter till barn och barnbarn, RUT-tjänster, husdjur, någon fika/lunch på stan med bekanta, nöjen,

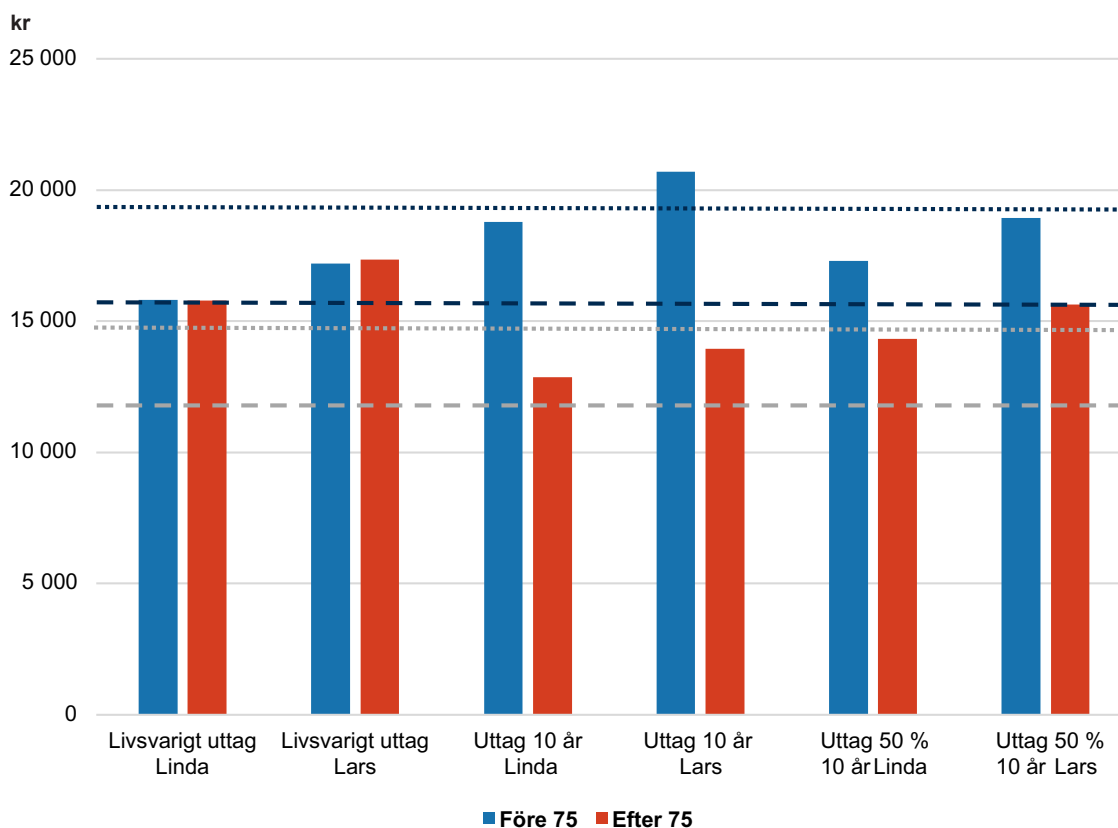
samt glasögon, sjukvårdsrelaterade utgifter, hjälpmedel, läkemedel och äldreomsorg.

I vilken grad klarar de två seniorernas pensioner av de två budgetarna? För både Linda och Lars finns i diagram 14 tre olika val av uttagstider för tjänstepensionen: livsvarigt uttag, allt på tio år samt hälften livsvarigt och hälften på tio år. Så länge de lever tillsammans räcker bådass pensioner till den strama budgeten för sammanboende (grå streckad linje), även efter tioårigt uttag av tjänstepension för båda två. För den alternativa budgeten (grå prickad linje) finns pensionsinkomster för hela perioden vid livsvarigt uttag. Efter de första tio åren blir det för tufft om båda valt tioårigt uttag av tjänstepension medan det blir på håret om de båda tar ut halva tjänstepensionen på tio år.

Diagram 14.

Nettopensioner och budgetgränser (fasta priser)³⁴

Källa: egna beräkningar, Typfallsmodellen 2022, Konsumentverket

³⁴ Pensioner i fasta priser. Det har antagits att alla utgifter ökar med KPI, även hyror som vanligen ökar något starkare. Vidare antas också att räkneexemplen bor i lägenhet (utgifter för boende i eget hus antas hamna på ungefär samma nivå om inte elkostnaderna ligger över genomsnittet) och att bostadstillägg inte utgår till den ensamstående på grund av förmögenhet i form av sparpengar/arv/inkomster från bostadsförsäljning.

Låt oss anta att de är sammanboende till och med 80 års ålder och att en av dem därefter går bort. Den efterlevande flyttar till en mindre bostad och har därefter budgeten för ensamstående att förhålla sig till. Den strama budgeten för ensamstående (svart streckad linje) skulle Linda precis klara med livsvarigt uttag men inte med andra uttagsval. Lars skulle klara den strama budgeten med livsvarigt uttag, samt precis med halva tjänstepensionen uttagen på tio år men inte med all tjänstepension uttagen de första tio åren. Varken Linda eller Lars skulle klara av den alternativa budgeten (svart prickad linje) som ensamstående, oavsett uttagstid.

Genomsnittliga ensamstående seniorer som Linda eller Lars skulle få det svårt med utgifter utöver den strama budgeten – som

RUT-tjänster, husdjur, transporter, vård och medicin, glasögon och hjälpmedel, tandvård (utöver en årlig undersökning), socialt umgänge samt eventuell äldreomsorg. Alternativt får den efterlevande förlita sig på sparpengar (eller bostadstillägg), eller spara in på exempelvis mat, kläder, medier, hygien eller hemutrustning för att ha råd med andra väsentligheter som ju vanligtvis ökar med åldern. Vanliga pensionsnivåer, med livsvarigt uttag av tjänstepension, räcker således enbart till det mest basala för en ensamstående senior. I diagram 14 har antagits att utgifterna är intakta oavsett ålder, men i verkligheten kan några av utgifterna mycket väl öka med åldern och delar av (eller hela) tjänstepensionen kan ha tagits ut på kort tid. Då kan det på äldre dagar bli klart svårt att få ihop ekvationen.

8. Sammanfattning och slutsatser

Åldersdimensionen i pensionen behöver debatteras och bli mer känd. Människor ska även på äldre dagar ha möjlighet att leva livet fritt, utan att i pensionssystemet inbyggda ekonomiska begränsningar tillkommer ju äldre man blir. Om den allmänna pensionen ska leva upp till att vara en försäkring för ett långt liv och kunna skapa ekonomisk trygghet oavsett ålder behöver den bli mer åldersneutral än vad som är fallet idag. Det bör utredas i vilken grad nuvarande förskotts-ränta hör hemma i en offentlig pensionslös-ning. En debatt behövs kring såväl förskottet som åldersgapet i pensionen och därmed också kring synen på seniorers utgifter och inkomstbehov – som helt ogrundat ofta antas sjunka med åren.

Denna rapport visar att regelverk i både allmän pension och tjänstepension bidrar till åldersdimensionen – att de totala pensionsinkomsterna förändras med åldern. Pensionerna är i genomsnitt högre bland yngre seniorer än bland äldre. Det finns ett åldersgap i pensionen på 22 procent mellan 65–69-åringar och de som är 80 år och äldre – som det sällan pratas om. Förskottet i inkomstpensionen samt tjänstepensionens uttagsval medverkar till högre pensioner bland yngre seniorer, medan änkepension (än så länge) och bostadstillägg blir vanligare med åldern.

Offentliga pensionssystem motiveras bland annat av att människor har svårt att bedöma sitt inkomstbehov på längre sikt och då inte sparar tillräckligt samt att man inte vet hur länge man lever, staten har ett intresse av att människor inte oväntat står utan ekonomiska medel efter arbetslivet och då i stora skaror vänder sig till staten för hjälp. Både för individer och stat finns därmed ett behov av

en pensionsförsäkring för ett långt liv, med andra ord för ekonomisk trygghet oavsett hur länge man lever.

En hög förskottsrenta i inkomstpensionen motverkar försäkringsidén i det allmänna systemet, istället får man per automatik en allt svagare ekonomisk standard ju äldre man blir. Att kvinnor lever längre och har lägre pensioner samt att andelen ensamboende ökar med åldern har länge varit känt, även vid pensionsreformen på 90-talet. Ett annat problem är att förskottet och dess effekter för pensionen över tid är okända för flertalet människor. Bland yngre seniorer är det också vanligare med korta uttag av tjänstepension och sidoinkomster som lön. Detta gör det än viktigare med en trygg allmän pension senare i livet.

Av flera anledningar behöver studier av pensionerna breddas och innefatta fler åldrar. Undersökningar om pensioner bland främst nyblivna pensionärer är inte relevanta för hela gruppen seniorer, inte för äldre pensionärer eller för vad en nybliven pensionär kan förvänta sig 10, 15 eller 20 år senare i livet. Både förskottet i inkomstpensionen och kortvariga uttag av tjänstepensionen driver upp pensionsnivåerna de första åren. Därefter försvagas pensionerna successivt och omkring hälften av seniorerna saknar sedan hela eller delar av tjänstepensionen. Att då i diskussionen om pensionerna i hög grad utgå ifrån pensionsnivåerna de första åren blir förrädiskt för helhetsbilden. Uppblåsta pensionsnivåer strax efter pensionering kan även göra att pensions sparare underskattar både behovet av ett längre arbetsliv och tjänstepensionens växande betydelse för den totala pensionen.

Liknande bekymmer kan uppstå med gruppått där exempelvis de i yrkesaktiv

ålder jämförs med seniorer, då kan pensionen senare i livet samt kohorternas inkomstutveckling förbises. Allt detta är viktigt att ha med sig när pensioner studeras och när olika förslag och åtgärder kring pensioner övervägs.

Andra aspekter påverkar också. Ju yngre desto mer sannolikt är det att en senior är sammanboende och ju äldre desto mer troligt att den är ensamboende. Även utgifterna förändras ofta med åldern, men då inte utgifternas totala storlek utan snarare vad man lägger utgifterna på. Trots detta finns inga representativa budgetkalkyler för seniorers utgiftsbehov i olika åldrar. Snarare förefaller det utgå ifrån att utgifterna skulle minska med åldern. Därmed underskattas utgifterna och behovet av en god pension. Detta är en föråldrad syn på seniorer som måste förändras. Äldre seniorer bör inte tvingas acceptera en svagare pension med åren, då detta i sig kan leda till att man måste prioritera bort många för livet nödvändiga utgifter.

Seniorer oavsett ålder har ett vardagsbehov av mat, fritid, kläder, umgänge med mera. Även om kanske semestrar lockar mindre med åren så tillkommer då nya och växande utgifter – ofta rörande vård, medicin, glasögon. Varken sådana kostnader eller andra vanliga utgifter som RUT-tjänster, socialt umgänge, husdjur eller tandvård (utöver en årlig undersökning) tas hänsyn till i Konsumentverkets budgetkalkyl. En pension som är god nog behövs således i alla åldrar.

Det vore klokt att utgå ifrån att de totala utgifterna inte minskar med åldern. När pensionen samtidigt försvagas blir det då en svår ekvation för många, inte minst ensamstående.

Det är uppenbart att pensionärens inkomster och utgifter måste studeras i mer detalj och vid flera åldrar. En mer representativ pensionsnivå för hela gruppen seniorer, än den som studeras strax efter 65 år, förefaller infalla i åldern runt 75 år, men för en hel-

hetsbild krävs också studier i åldrar som 80 och 85 års ålder och högre. Nya sätt behövs för att bedöma hur pensionen kommer att stå sig över hela tiden som pensionär, för till exempel en viss årskull och/eller vid olika åldrar. Detta för att skapa lämpliga exempel också för åren senare i livet. Även realistiska och relevanta budgetkalkyler för seniorers utgifter behöver utvecklas.

Åldersdimensionen i pensionen kommer sannolikt inte att försvinna. Dagens yngre seniorer har i genomsnitt haft en högre sysselsättningsgrad och fler intjänandeår till pensionen jämfört med dagens äldre seniorer (som dessutom har pensioner med inslag av det tidigare ATP-systemet). Men medelpensioneringsåldern har de senaste 15-20 år legat kvar strax under 65 år trots ökad medellivslängd, vilket leder till lägre kompensationsgrader för yngre årskullar seniorer. En högre medellivslängd ökar förskottets storlek och därmed också tiden med eftersläpning gentemot lönerna. Korta tjänstepensionsuttag har blivit allt vanligare det senaste decenniet, och dessa årskullar har inte nått högre åldrar än. Både förskottet och tjänstepensionens valmöjligheter är inriktade på en högre pension i början av tiden som senior och därmed en lägre pension i högre åldrar. Här ska också komma ihåg att änkepensionen är under utfasning och kommer att bli klart mindre vanlig i framtiden, sannolikt kommer den bara delvis att kompenseras av grundskyddet. Således får antas att åldersdimensionen i pensionen består framöver och att den till och med kan förstärkas.

Som nämnts bör den allmänna pensionen bli mer åldersneutral för att kunna svara mot en försäkring för ett långt liv, förskottets nivå bör därför utredas. Avseende tjänstepensionen behövs studier av vilka effekter kortvariga uttag får för individernas inkomster och levnadsstandard på sikt. Mer kunskap behövs också om hur många seniorer det handlar om och hur stora delar

av den totala tjänstepensionen som berörs. Dessutom bör övervägas förändringar av inkomstskattelagen för att möjliggöra att pausa och förändra tjänstepensionsuttaget, precis som inom allmän pension.

Tjänstepensionen har gått från att vara ett komplement till en nödvändighet. De som står utan den, helt eller delvis, kan därmed få en ansträngd ekonomi med åren. Om andelarna inom total pension ska bestå framöver, och tjänstepensionen då fortsatt ska vara så pass betydande att merparten seniorer får svårt att klara sig på enbart allmän pension, bör övervägas om tjänstepensionen i högre grad än i dagsläget ska utformas för att vara en försäkring för ett långt liv.

Att fördelningen inom total pension har förändrats beror i hög grad på att den allmänna pensionen har försvagats, vilket lett till att tjänstepensionen blivit ett måste. Drygt två decenniers brist på löpande bevakning, uppföljning samt åtgärder för att renovera den allmänna pensionen spelar förstås roll här. Inkomstpensionen behöver förstärkas för både dagens och framtidens seniorer. Då kan allmän pension bli god nog och utgöra den trygga bas för den totala pensionen som var tanken. Och tjänstepensionen kan då bli mer av det komplement den var tänkt att vara, vilket skulle minska den ekonomiska sårbarheten när beroendet av en bra tjänstepension med livsvarigt uttag avtar.

För att inte bilden av pensionärernas inkomster ska bli missvisande krävs att pensioner i alla åldrar analyseras liksom seniora hushålls utgifter. En debatt kring åldersdimensionen och försäkringstanken i pensionssystemet behövs också. Människor ska kunna leva livet hela livet, och behovet av en pension som är god nog minskar inte med åldern.

Källor

Rapporter, utredningar mm

Finanspolitiska rådet (2022) Pensionssystemet och pensionärernas inkomster

Forena (2022) Stora pensionsrapporten

Minpension, Kompensationsgradsrapporten 2021 och 2022

Pensionsmyndigheten (2022) Pensionärernas ekonomiska levnadsförhållanden

Pensionsmyndigheten (2021) Högre startpension eller högre årliga pensionsomräkningar

Pensionsmyndigheten (2020) Blev det som du tänkt dig. En studie bland 70–75-åringar

Regeringens proposition 2021/22:181, Justerade åldersgränser i pensionssystemet och i kringliggande system

Socialdepartementet, Höjda åldersgränser i pensionssystemet och i andra trygghets-system, Ds 2019:2

SOU 1994:20, Reformerat pensionssystem

SPF Seniorerna, Skrift nr 3 2022: Vad räcker en vanlig pension till? (Författare: Anna Eriksson)

SPF Seniorerna, Skrift nr 2 2022: Hur fördelar sig seniorers inkomster utöver pension? (Författare: Anna Eriksson)

SPF Seniorerna, Skrift nr 1 2022: Efterlevandeskydd – Finns ett behov hos pensionärer idag och ska det finnas en övre åldersgräns? (Författare: Anna Eriksson)

SPF Seniorerna, Skrift nr 1 2021: Premiepensionen – hur påverkas den av förskott och efterlevandeskydd? (Författare: Tomas Pousette)

SPF Seniorerna (2021) Trygg pension (Författare: Anna Eriksson)

Statistikkällor mm

Pensionsmyndighetens statistikdatabas: Allmän pension och tjänstepension; Allmän pension utbetalningar månadsvis; Bostadstillägg; Efterlevandeskydd

Pensionsmyndigheten, Typfallsmodellen (version 2022 och 2023)

Socialstyrelsens statistikdatabas: andel med äldreomsorg

Statistiska Centralbyråns (SCB) statistikdatabas: Antal personer efter hushållstyp; Boendeutgift och upplåtelseform; Boendeutgiftsprocent; Folkmängd; Hyror; Inkomst av tjänst; Nettoinkomster; Sammanräknad förvärvsinkomst; Återstående medellivslängd

SCB, Pensioner (årlig, 2005-2021)

Webbsidor mm

Konsumentverket, Kostnadsberäkningar 2023

SCB, Snabba fakta, Medellöner i Sverige. Senast uppdaterad: 2022-06-21

SCB, Snabba fakta, Medianlöner i Sverige. Senast uppdaterad: 2022-07-21

Socialstyrelsen, Meddelandeblad, December 2022, Uppgifter för beräkning av avgifter inom äldre- och funktionshinderomsorgen år 2023

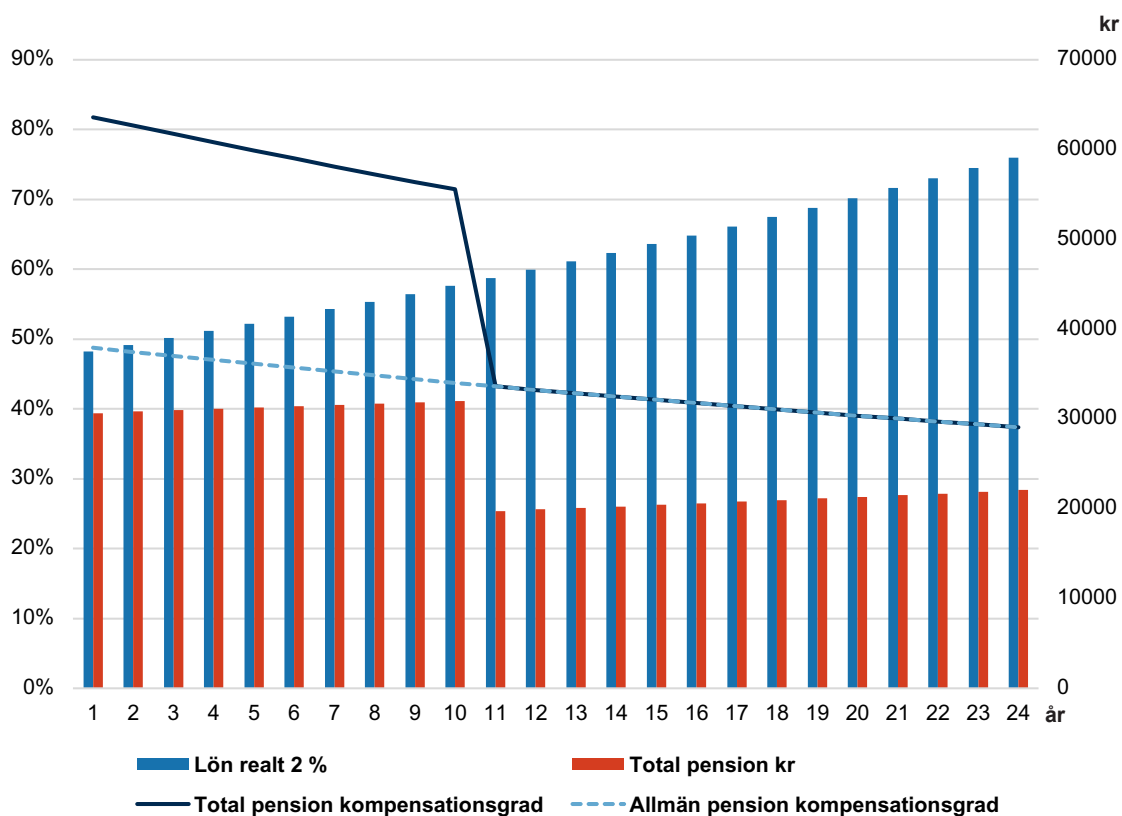
Appendix

För räkneexempel där all tjänstepension tas ut på 10 års tid (diagram 15) blir hoppet från de första åren dramatiskt: från en total pension med kompensationsgrad på nästan 82 procent vid pensionering till 43 procent efter 12 år och 37 procent efter 24 år.

Diagram 15.

Utveckling av pension och lön (fasta priser) över tid år 1–24 samt kompensationsgrader (procent) för total pension och allmän pension, med kortvarigt uttag av tjänstepension.

Källa: egna beräkningar, Typfallsmodellen 2023

Tabell 3.

Konsumentverkets hushållskostnader för pensionärer 2023

Källa: Konsumentverket

Utgifter	1 person	2 personer
Mat (all mat lagas hemma)	3 070	6 140
Kläder och skor	650	1 300
Fritid	610	1 220
Mobiltelefon	100	200
Personlig hygien	670	1 340
Förbrukningsvaror	130	170
Hemutrustning	1 040	1 150
Medier	1 600	1 850
Hushållsel	590	780
Vatten och avlopp	160	310
Hemförsäkring	130	160
Summa	8 750	14 620
Hyra	6 510	8 140
Summa totalt basbudget	15 260	22 760
Andra vanliga utgifter ³⁵	4 000	7 000
Summa totalt alternativ budget	19 260	29 760

35 I en alternativ budget kan t ex tillkomma utgifter för transporter, RUT-tjänster, husdjur, sjukvård, glasögon, umgänge med och presenter till barn och barnbarn, fika/lunch på stan, nöjen, hjälpmedel, medicin, tandvård utöver en årlig undersökning, äldreomsorg.

www.spfseniorerna.se

Box 225 74, 104 22 Stockholm

Tel 08-692 32 50

info@spfseniorerna.se

SPF
SENIORERNA